

İsmail es-Sivâsî ve Sûfîlerin Raks/Deveranı Hakkında Verdiği Bir Fetvası

Fatih ÇINAR*

Özet

İsmail Sivâsî, XVI. yüzyılın son çeyreğinde Sivas'ta müftülük görevini yürütmüş Halvetî şeyhlerinden birisidir. Çalışmada İsmail es-Sivâsî'nin hayatı, eserleri ve öteden beri sûfîlerle zahir ulema arasında tartışma konusu olan "sûfîlerin zikir esnasında raks ve deveran yapmaları" konusunda kendisine sorulan bir soru üzerine çeşitli araştırma ve tetkiklerden sonra verdiği bir fetvası üzerinde durulmuştur. Bu fetvanın içeriği ve fetvayı hazırlarken kullandığı yöntemler de değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İsmail Sivâsî, hayatı, eserleri, sûfîlerin raksı, fetva

Abstract

İsmail Sivasi, one of the sheikh of halveti sufi, work as mufti in Sivas in the last quarter of XVI century. In this work; we care about İsmail es-Sivasi's life, his Works and his answer about sufi's dance while repeating the god name, this is a discuss subject between realist scholar and sufi. He make a religion decision after a question about this subject. So we examine decision and how he study and decide.

Key Words: İsmail Sivâsî, his life, his works, sûfî's dancing, fatwa

Giriş

Sûfîler ile zahir ulema arasında öteden beri tartışılan konulardan bir tanesi de sûfîlerin oturarak veya ayakta zikir yaparken raks ve deveran şeklinde hareket etmeleridir. Helâl olup olmadığı tartışmalarına sûfîlerden, kelâmcılardan ve fıkıhçılardan birçokları dâhil olmuştur. Sûfîlerin raks ve deveranları özellikle XVI. yüzyılda başlayan medrese-tekke gerginliği sürecinde en çok tartışılan ko-

---

* DİB Kayseri Eğitim Merkezi (cinar.fatih.58@hotmail.com).

nulardan birisi olmuştur. Bu gerginliğin arka planına bakıldığında temelde "medrese ve tekke gerginliği" ifadesini kullanmamızı gerektirecek bir durumun olmadığı görülecektir. Çünkü tartışmanın tarafları arasında böyle bir ayırım yapmak yani medreseli olanlar şunlardır, tekke tarafı ise bunlardır diyebilmek çok zordur. Çünkü medreseli denilen tarafın birçoğu tekkelerde yetişmiş kişiler, tekke tarafını temsil ettiği iddia edilenlerin birçoğu medrese kökenli isimlerdir. Bu konuda peşin hükümlü olanların yanı sıra meseleyi derinlemesine araştırmak suretiyle görüş bildirenler de olmuştur. Amacımız bu tartışmaları, taraftarlarını ve tartışmanın seyrini ifade etmek olmadığı için, esas konumuz olan İsmail b. es-Sivâsî'nin tekke (bir yönüyle de medrese tarafındadır çünkü iyi bir medrese eğitimden geçmiştir) taraftarı olarak bu konuda verdiği fetva, bu fetvanın içeriği ve özellikleri konusunda bilgiler sunmak istiyoruz. Bunu yaparken öncelikle Sivâsî'nin yaşadığı dönemin özelliklerini, Sivâsî'nin hayatını, ailesini ve akabinde bu konuda verdiği fetvanın içeriği ve özellikleri konusunda durmanın isabetli olacağı fikrinden hareketle konuyu bu minval üzere ele almayı uygun görüyoruz.

İsmail Sivâsî'nin doğum ve vefat tarihleri kesin olarak bilinmemektedir.¹ Ancak ağabeyi Şems-i Sivâsî (ö.1597) ile ilişkilerinden doğum tarihini olmasa da vefat tarihini yaklaşık olarak tahmin etmemiz mümkündür. İsmail Sivâsî, Şemseddin Sivâsî'nin en küçük kardeşidir. Şemseddin Sivâsî, 1520'de doğduğuna göre İsmail Sivâsî'nin doğumu 1521 ve sonrası bir tarihte olmalıdır. Kaynaklarda 1591 yılında Şems-i Sivâsî ile hacca gittiği belirtilen İsmail Sivâsî'nin vefatı da bundan sonraki bir tarihte gerçekleşmiş olmalıdır. Buna göre İsmail Sivâsî'nin, XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde başlayan hayat serüveni yine XVI. yüzyılın son yıllarında son bulmuştur. Dolayısıyla İsmail Sivâsî'nin dönemi olarak XVI. yüzyıl ve bu yüzyılın genel özellikleri üzerinde durmaya çalışacağız.

Selçuklulardan sonra Anadolu'da hüküm sürmeye başlayan Osmanlı'nın en parlak dönemi XVI. yüzyıldır, denilebilir. Bu zamanı bu kadar ihtişamlı hâle getiren ise ilmî, siyasî, kültürel, ekonomik ve sosyolojik açıdan anılan zaman diliminde çok büyük ilerleme ve gelişmelerin kaydedilmiş olmasıdır. Bu olağanüstü ilerleme ve gelişimde sülâhlerin etkisi ise inkâr edilemez bir gerçektir.²

Osmanlı'nın kuruluşu aşamasında etkili olan Mevlevilik ve Rifailik tarikatları ile birlikte bu oluşumda hemen hemen onlar kadar etkili olan diğer bir tarikat zümresi olarak Halvetîler zikredil-

¹ Cengiz Gündoğdu, *Bir Türk Mutasavvıfı: Abdülmecid Sivâsî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, KBY, Ankara 2000, s.43.

² M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1981, s.204.

miştir.³ Fakat bu tarikatın Anadolu'daki en önemli faaliyetleri Yahya Şîrvânî'nin halifelerinin XV. yüzyılın sonlarında bu topraklara gelmesi ile olmuştur.⁴ Bu yüzyıldan itibaren Mevlevîyye, Nurbahşîyye, Kâdiriyye, Bayrâmiyye, Bektâşîyye ve Nakşbendiyye tarikatları da hızlı bir yayılım göstermişlerdir. Bu dönemde tasavvuf ehli, tasavvuf kültürüne hâkim tasavvufu bireysel kemâl terakkîsinden çıkarıp toplumsal anlamda bir mücadeleye girişmiş, tekke anlayışını bir müessese hâline getirmiş öncü isimler görüntüsü arz etmektedir.⁵

Bu dönemde sûfîler ve medrese mensupları arasında büyük ölçüde cedele dayanmayan bir ilişki söz konusudur. Bununla birlikte yavaş yavaş bazı konularda her iki tarafın sahip olduğu görüşlerin farklılaşma sinyalleri de yine bu dönemde başlamıştır.⁶ İsmail Sivâsî'nin sûfîlerin raks ve deveran yapmalarının caiz olduğuna dair vermiş olduğu fetvası da bunun bir örneği niteliğindedir.

Medreselerde başını Mehmet Birgivi(ö.1573)'nin⁷ çektiği akli ilimlerden uzaklaşmaya veya daha az kıymet vermeye dayanan anlayış, ilmî gelişmeler noktasında bir duraklama başlatmış, bunun bir neticesi olarak âlimler orijinal eserler kaleme almak yerine şerh ve haşiyecilik geleneğinin başlamasına sebep olmuşlardır.⁸

Bütün bu gelişmeler ışığında İsmail Sivâsî ve ailesi ciddi bir eğitim sürecinden geçmiş tasavvufî ve ilmî çevrelerce itibar gören bir aile konumuna gelmişlerdir. Şimdi İsmail Efendi'yi ve ailesini daha detaylı bir şekilde tanıyalım:

A. İsmail Sivâsî'nin Hayatı, Eserleri ve Ailesi

İsmail Sivâsî'nin doğum ve vefat tarihlerini kesin olarak bilmediğimizi yukarıda ifade etmiştik. Yine onun 1521'ten sonra doğma ihtimalinden ve 1591'den sonraki bir yılda vefat etmiş olabileceği ihtimalinden de bahsetmiştik. Bu hesaplamaya göre İsmail Efendi'nin 70–80 yaş arası bir ömür sürdüğünü söyleyebiliriz.

Kaynaklarda İsmail Efendi'nin "Şemseddin Sivâsî'den her yönü ile faydalandığı ifadesine" sıklıkla rastlarız. Buradaki "her yönden" kasıt maddî ve manevî ilim anlamında olsa gerek. Çünkü

³ M. Fuad Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ankara 1988, s.95.

⁴ Reşat Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf*, İz Yayıncılık, İstanbul 2000, s.19–20.

⁵ Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, OSAV, İstanbul 2001, s.24–25.

⁶ Hans George Mayer, İçtimai Tarih Açısından Osmanlı Devletinde Ulema-Meşâyih ilişkileri, Terc. Hüseyin Zamantılı, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Sayı: IV, Yıl:1980, s.55.

⁷ Birgivi'nin önceleri tasavvufa yöneldiği ama kendince bazı uygulamaların yanlış olarak görmesi ve zahiri ilimlere olan kabiliyeti nedeni ile daha sonra tasavvufa ve tasavvuf ehline cephe aldığı bildirilmektedir. Bkz; Emrullah Yüksel, Birgivi, *DİA*, c.VI, s.191–194.

⁸ Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, İstanbul 1983, s.166.

Şemseddin Sivâsî, kardeşinin ilim sahibi ve maneviyat ehli birisi olması için elinden geleni yapmaya gayret etmiştir.⁹ Ayrıca İsmail Efendi'nin üzerinde babası Mehmet Arif Efendi'nin, ağabeyleri Muharrem ve İbrahim Efendilerin de etkilerini inkâr etmemek gerekir. İsmail Sivâsî'nin bu aile fertlerini tanıtmaya geçmeden eserleri ve resmî görevi üzerinde bir nebze olsun durmak istiyoruz.

1. İsmail Sivâsî'nin Eserleri:

Kaynaklarda İsmail Efendi'nin üretken bir yazar olduğu aktarılmasına karşın eserlerinin bir listesine rastlanılamamıştır. Yaptığımız kütüphane taramalarında şu eserlerini tespit ettik:

a. *Şerhu Mülteka'l-ebhur*:

İsmail Sivâsî, kaynaklardaki bilgilere göre özellikle fıkıh ve hadis konusunda uzmanlaşmıştır ki onun bu uzmanlığı "*Mülteka'l-ebhur*" isimli esere yaptığı şerhten anlaşılmaktadır. Bu eser, İbrahim b. Muhammed el-Halebî'nin (ö.1549) Osmanlı medreselerinde uzun yıllar ders kitabı olarak okutulmuş bir eserdir ve eserde on yedi binden fazla fikhî mesele üzerinde durulmuştur.¹⁰ Bu esere İsmail Efendi'nin yaptığı şerh onun fıkıh ilmine olan vukûfiyetini gösterdiği gibi aynı zamanda sûfiler ile fıkıhçılar arasında tartışma konusu olan raks ve deveran konusundaki konumunu göstermesi bakımından son derece önemlidir.¹¹ İsmail Sivâsî'nin bu eserinin birçok nüshası bulunmaktadır.¹²

b. *Şerhu Risâletü'-s-sağâir ve'l-kebâir*

İsmail Sivâsî'nin hadis alanındaki uzmanlığını yansıttığı eseri ise "*Şerhu Risâletü'-s-sağâir ve'l-kebâir*" isimli eserdir.¹³ Bu eser, meşhur Hanefî âlimi Zeynüddin İbrahim b. Muhammed'e aittir. Bu zat ilim dünyasında İbn Nuceym ismi ile şöhret bulmuş ve H.969-970'de vefat etmiştir.¹⁴ Eser, isminden de anlaşılacağı üzere "büyük ve küçük günah"lardan bahsetmektedir. Eser dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde büyük günahlar sayılmış, ikinci bö-

⁹ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-arifin*, 83/a.

¹⁰ Şükrü Selim Has, "İbrahim b. Muhammed el-Halebî", *TDVİA*, İstanbul 1997, c.XV, s.231-232; Abdülğani, el-Ğanimî el-Meydanî, *El-Lûbab fi şerhi'l-kitab*, Daru'l-Kitabî'l-Arabî, Beyrut 1999, c.I, s.20.

¹¹ İbrahim Baz, *Abdülehad Nûri-i Sivâsî, Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan Yayınları, İstanbul 2007, s.71-72.

¹² Tespit Edebildiğimiz nüshalarından bazıları şunlardır: Süleymaniye Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa, 566; Esad Efendi, 763; Esad Efendi, 771; Yozgat, 173; Çorlulu Ali Paşa 217; Yozgat, 235; Ayasofya, 1282; Ayasofya, 1283; Fatih, 1811; Beyazıd, 8821; Beyazıd, 8822; Tokat İl Halk Kütüphanesi 60 Hk 318.

¹³ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, Meral Yayınları, İstanbul Tarih-siz, c.I, s.356.

¹⁴ Abdülhay Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fi terâcimi'l-hanefiyye*, Beyrut Tarihsiz, s.134-135.

İsmail es-Sivâsi ve Sûfilerin Deveranı Hak.Verdiği Bir Fetvası *327

lümde küçük günahlar zikredilmiş, üçüncü bölümde büyük ve küçük günahların tanımlarının açıklaması yapılmış, dördüncü bölümde ise bazı uyarılarla eser sona erdirilmiştir.¹⁵ Bu eserin de birçok nüshası bulunmaktadır.¹⁶

c. Şerhu risâleti'l-velediye

İsmail Sivasî'nin İslam dinî ve mezhepler hakkında kaleme aldığı bir eseri daha vardır ki bu eserin ismi "*Şerhu risâleti'l-velediye*"dir. Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi'nde 05 Ba 1061/9 numaraya kayıtlı olan eserin dili Arapçadır. Eser, 78b ve 105a sayfaları arasında bulunmaktadır.

d. Risâle fî uddu'l-kebîre

İsmail Sivasî'nin yine aynı alanda kaleme aldığı bir diğer eseri "*Risâle fî uddu'l-kebîre*" ismini taşımaktadır. Milli Kütüphane 06 Mil Yz B 762/16 numaralı mikrofilme kayıtlı olan eserin DVD numarası 832'dir. Bu eserini de İsmail Sivasî Arapça kaleme almıştır.

e. Tahrîr-i Kâfiye

Arapça gramer kitaplarından olan Kâfiye isimli eseri de şerh eden İsmail Sivasî, bu eserine "*Tahrîr-i Kâfiye*" ismini vermiş ve bu eseri Türkçe kaleme almıştır. Çeşitli nüshaları bulunan eserin Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi'nde bulunan nüshası 21 Hk 1770'de kayıtlıdır. İsmail Efendi'nin bu eseri diğer bazı kütüphanelerde "*Tahrîrü'l-Kâfiye*" ismiyle geçmektedir.¹⁷

İsmail Sivasî'nin Arap edebiyatı ilgili eserleri de vardır. Bu alanda tespit edebildiğimiz iki eseri vardır onlar da şunlardır:

f. Hâşiye ala şerhi İsamuddin

Bu eserin tespit edebildiğimiz tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi, 354 numaradadır. Eser, 41 varaktan oluşmaktadır.

g. Hâşiye ala şerhi'l-istitâreti's-Semerkindiyye li'l-İsam

Sivasî'nin bu eseri Süleymaniye Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa, 1047'dedir. Eserin buradaki nüshası, 11 varaktan meydana gelmektedir. Eser, "Hâşiye alâ şerhi risâleti'l-istiare li'l-İsam" başlı-

¹⁵ İbn Nuceym, *Risaletü's-Sağâir ve'l-kebâir*, Şerh eden: İsmail b. Sinan es-Sivâsi, *Büyük ve Küçük Günahlar*, tah. Ahmet Nedim Serinsu, Çev. Süleyman Akkuş, Gündem Ofset Matbaacılık, Baskı Yeri yok 2009, s.14.

¹⁶ Onlardan bazıları şunlardır: Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan Bölümü, 14/293'tedir. Bu nüshası 71-91 varakları arasında yer almaktadır. Beşir Ağa Kütüphanesi, Akaid Bölümü (Bu nüsha 33 varaktır), Beşir Ağa Kütüphanesi, Numara:121 (Bu nüsha 27 varaktır), Adana il Halk kütüphanesi 01 Hk 895/5.

¹⁷ Çankırı Kütüphanesi 18 Hk 47'deki nüsha bu isimle kaydedilmiştir.

ğı ile Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiyye, 1268 numarada da bulunmaktadır. Buradaki nüsha ise, yedi varaktan oluşmaktadır.

Bu eseri çeşitli kütüphanelerde farklı isimlerle kaydedilmiştir. Çorum Hasan Paşa il Halk Kütüphanesi'nde bulunan nüsha, "Şerhu risâleti'l-İstiare" başlığını taşımaktadır ve eser 19 Hk 4907/5'e kayıtlıdır.

Tefsir alanında da eserler veren Sivasî'nin bu alanda iki eserini tespit ettik. Onlar da şunlardır:

h. *Risâle alâ kavli'l-Beydavi fî tefsîri kavli Teala Ahkâben*

Tefsirle ilgili Sivasî'nin bu eseri, Süleymaniye Kütüphanesi, Reisülküttab Mustafa Efendi, 1222'ye kayıtlı olan bu eser 29 varaktır.

i. *el-İkâz*

İsmail Efendi'nin tefsirle ilgili ikinci eseri olan el-İkâz, Süleymaniye Kütüphanesi, Tahir Ağa Tekkesi, 737'de bulunmaktadır ve eser 50 sayfadır.

j. *Risaletü seb'a*

Kütüphane taramalarımız esnasında İsmail Sivasî'nin istinsah edilen bir eserine de rastladık. İsmail Efendi'nin istinsah edilen bu eserinin ismi "*Risaletü seb'a*"dır. İçerisinde yer alan risaleleri şu şekilde gösterebiliriz: "1- Kazasker Hasan Efendiye verilen risale 2- Anadolu kazaskeri Bostanzade Mehmed Efendiye verilen risale 3- Saadetlu Hasan Efendiye verilen risale 4- Kazasker Zeynelabidin Efendiye verilen risale 5- Zeynelabidin Efendiye verilen risale 6- Saadetlu Hasan Efendiye verilen risale 7- İstanbul ulemasına yazılan risale." İsmail Sivasî'nin bu risalesi İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu'nda bulunmaktadır. 93-103. sayfalar arasında bulunan eserin arşiv numarası 34 Ae Arabî 4368/5'dir. Bu eseri H.1044'te Bahaüddin Ömer b. İlyas es-Sivasî istinsah etmiştir.

2. İsmail Sivasî'nin Ailesi ve Yakın Çevresi

Eserleri hakkında sunduğumuz bu bilgilerin ardından İsmail Sivasî'nin ailesini daha detaylı bir şekilde tanıtmaya geçebiliriz. İsmail Efendi'nin babası "Ebü'l-Berekât" olarak anılan Mehmet Arif Efendi (?)'dir.¹⁸ Hakkında kaynaklarda ariflere ve âlimlere olan sevgi ve saygısı konusunda rastlanılan bilgilerin dışında fazla bir bilgiye sahip değiliz.¹⁹ Annesi hakkında ise isminin Sultan Hanım

¹⁸ Hüseyin Akkaya, Şemseddin Sivâsî, *Yedi İklim Dergisi*, Sayı: 66, Yıl: 1995, s.96.

¹⁹ Aynı kaynaklarda Mehmet Arif Efendi'nin üstadının Amasyalı Hacı Hızır Efendi isimli bir zat olduğundan da bahsedilmektedir. Bkz; Recep Sivâsî, *Hidayet Yıldızı Şemseddin Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri*, ter. Hüseyin Şemsi Güneren, Seçil Ofset Matbaacılık, İstanbul Tarihsiz, s.8.

olduğu ve kendisinin ibadet ehli, peygamber âşığı bir kadın olduğu anlatılmaktadır.²⁰

a. İsmail Efendi'nin Ağabeyleri

İsmail Sivâsî'nin en büyük ağabeyi Muharrem Efendi (ö.1591)'dir. Muharrem Efendi, Abdurrahmân Câmî'nin Kâfiye'sini "Hâşiye ale'l-Fevâidü'z-Ziyâiyye ale'l-Kâfiye" ismi ile şerh etmiş ve bu eseri uzun yıllar Osmanlı medreselerinde başucu kitabı olarak okutulmuştur.²¹ Onun diğer eserlerini ise şu şekilde gösterebiliriz: "Nefahatü'l-Üns" isimli eseri, "Kunûzü'l-Evliya" başlığı ile Arapçaya nakletmiştir.²² "Menâkıbu'l-eimmeti's-selâseti alâ mezhebi ehli-sünneti ve'l-cemâati",²³ "Telhisü'l-miftâh mine'l-meânî ve'l-beyân",²⁴ "Mecmâü'l-mehâsin",²⁵ "Zübdetü'l-âsâr fi şerh-i muhtasarü'l-menâr" ve tarikat âdâbı, hakikat sırları gibi konulardan bahsettiği "Hediyetü's-sulûk fi şerh-i tuhfetü'l-mulûk" isimli eseri.²⁶ 1591 yılında Zile'de vefat eden Muharrem Efendi ve babası Mehmet Arif Efendi'nin kabirleri Zile Devlet Hastanesi'nin önündedir.²⁷

İsmail Sivâsî'nin Muharrem Efendi'den küçük olan ağabeyinin ismi İbrahim Sivâsî'dir. (ö.1591) Kaynaklarda, İbrahim Sivâsî'nin muttaki, mütevacı, hâfız-ı Kur'ân, ilmi ile âmil, gece-gündüz kıraatle meşgul olan seçkin birisi olduğu ve Recep Efendi'nin babası olduğu bilgilerine rastlanmaktadır. Sivas'a Şemsi Sivâsî ile birlikte hicret eden İbrahim Sivâsî Meydan Camii İmam-Hatipliğini devam ettirirken 1591 yılında vefat etmiştir.²⁸

Halvetiyye tarikatının Şemsiyye yolunu tesis eden Şemseddin Ahmed Sivâsî (ö.1597) ise İsmail Sivâsî'nin üçüncü ağabeyidir. 1520'de Zile'de doğan Ahmed, Kara Şems lakabı ile şöhret bulmuş Anadolu'da çok etkin bir isimdir. Babasından aldığı ilk ilmî gelişiminin ardından medrese eğitimine başlayan Şems, İstanbul'da Sahn-ı Seman Medreseleri'nden birinde müderris olmuştur. İçerisindeki aşk ateşini sükûnete erdirmek için bir mürşid-i kâmil arayışına giri-

²⁰ Komisyon, *Evliyalar Ansiklopedisi*, Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul Tarihsiz, c.VII, s.370-371.

²¹ Eser için bkz: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmüd Efendi, Nr. 910.

²² Recep Sivâsî, *Necmü'l-Hüdâ*, s.73.

²³ Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, c.1, s.393.

²⁴ Mehmed Nazmî, *Hediyetü'l-İhvân*, Haz. Osman Türer, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara 1982, s.118.

²⁵ Abdülmecid Sivâsî, *Letâifü'l-Ezhâr ve Lezâizü'l-Esmâr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan, Nr. 255, Vr.140a.

²⁶ Gündoğdu, *Bir Türk Mutasavvıfı*, s.42.

²⁷ Fatih Çınar, *Sivas'ta Parlayan Bir Güneş: Şemseddin Ahmed Sivâsî*, Dilek Ofset Matbaacılık, Sivas 2006, s.11.

²⁸ Nazmî, *Hediyye*, s.118-119.

şen Kara Şems, Mustafa Kirbâsî ve Abdülmecid Şirvânî'ye hizmetlerinin ardından tarikatı yaymak üzere görevlendirilmiştir. Sivas'ta Vali Koca Hasan Paşa tarafından yaptırılan Meydan Camii'ne davet edilince ailesi ile birlikte Sivas'a hicret etmiş ve vefatına kadar burada insanları irşâd ile meşgul olmuştur. Yarısi manzum olmak üzere odan fazla esere imza atan Şems, birçok halife yetiştirip hayatının son döneminde III. Mehmet Han ile Eğri Seferi'ne²⁹ katılmış bu seferden kısa bir süre sonra Sivas'ta vefat etmiş (ö.1597) ve yıllarca hizmet ettiği Meydan Camii avlusuna defnedilmiştir.³⁰

b. İsmail Sivâsî'nin Eşi ve Çocukları

İsmail Sivâsî'nin eşi ve çocuklarına dair kaynaklarda sınırlı bilgiler bulunmaktadır. Torunlarından Abdülehad Nürî-i es-Sivâsî'ye âit bilgilerden hareketle Muslihuddin Mustafa Safâyî (ö.?) isimli bir oğlu olduğu, bu çocuğunun, abisi Muharrem Efendi'nin kızı Safâ Hatun ile evlendiği ve bu evliliklerinden Abdülehad Nürî Efendi'nin dünyaya geldiği anlaşılmaktadır.³¹

Recep Sivâsî'nin "Necmü'l-Hüdâ" isimli eserinde verdiği bilgilerden İsmail Sivâsî'nin Fazlullâh ve Avnullâh isminde iki oğlu daha olduğunu öğreniyoruz. Recep Sivâsî'nin İsmail Sivâsî ve oğulları hakkındaki tespitleri şu şekildedir:

"İsmail Sivâsî, sâlih, temiz, haktan ayrılmaz, kâiru'l-Kur'ân bir zattı. Şemseddin Sivâsî ile birlikte Hicaz'a gitmişti. Tahdîs-i nimet olarak; 'Benden asla günah-ı kebâir sâdir olmamıştır' derdi. İsmail Efendi'nin iki oğlundan birisi olan Feyzullah Efendi Hasan Paşa/Meydan Camii'nin hatibi idi. Âlim, muttaki, sâlih ve halim bir zattı. Sivas'taki eşkıyaların fitnesinde öldü. Diğeri yukarda bahsettiğimiz Avnullâh Efendi'dir. Saf, temiz, âlim, halîm ve selîm bir zat-

²⁹ Feridun Emecen, "Mehmed III", *DİA*, XXVIII, s.407-413.

³⁰ Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz; Fikret Mutlu, *Şemseddin Sivâsî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Düşüncesi*, CÜSBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Sivas 2005; Hüseyin Akkaya, *Şemseddin Sivâsî'nin Süleymâniyyesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bil Enstitüsü, İstanbul 1998, Osmanlı Türk Edebiyatında Süleyman Peygamber ve Şemseddin Sivâsî'nin Süleyman-namesi, I. Kısım İnceleme, II. Kısım Tenkidli Metin ve Tıpkıbasım, Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Böl. 1997; Hasan Aksoy, *Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Eserleri ve Mevlidi*, Yüksek İslâm Enstitüsü Öğretim Üyeliği Tezi, İstanbul 1980; "Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri", *CÜİFD*, Sayı: IX/2, Sivas 2005, s.1-44; Ahmed Hilmi, *Ziyaret-i Evliya*, Haz. Selami Şimşek, Buhara Yayınları, İstanbul Tarihsiz, s.107-111; Gündoğdu, *Bir Türk Mutasavvıfı*, s.44-55; Kadir Özköse, *Anadolu Tasavvuf Önderleri*, Ensar Yayıncılık, Konya 2008, s.417-419; İbrahim Yasak, *Sivas Yatırları ve Abdülvehhâb Gazi Hazretleri*, Seyran Yayınları, Sivas 2004, s.103-105.

³¹ Ayrıca Nuri Efendi'nin Abdüssamed ve Kâmil Ağa isminde iki kardeşinin olduğu da bilinmektedir. Bkz; Mehmet Süreyya, *Sicilli Osmanî*, Haz. Nuri Akbayır, KBTETKVOY, İstanbul 1996, c.III, s.294; Nazmî, *Hedyye*, s.173.

tı. Şems-i Sivâsî ile birlikte Dâru's-Saltana'ya girmiş, Sultan Murâd'ın muallimi Mevlâna Sâdeddin'den okumuş, ondan mülâzım olduktan sonra medreselerde müderris olmuştur. Allah ömrünü müzdâd eylesin."³²

Burada verilen bilgilerden anlaşıldığı üzere İsmail Sivâsî, mad-dî ve manevî yönden çok seçkin konumda olan bir ailede dünyaya gelmiş ve bu olumlu ortamdan en üst düzeyde istifade etmiştir. Onun bu istifadesi eserlerine ve vefatına kadar yürüttüğü Sivas Müftülüğü görevine yansımıştır. İsmail Sivâsî, bu görevi gerektiği şekilde yürütebilmek için elinden gelen gayreti göstermiştir. Çalışmanın sonunda takdim edeceğimiz "fetva"sı da onun bu gayretlerine güzel bir örnek olarak takdim edilebilir.³³

B. Sûfilerin Raks ve Deveranları ve Bu Konudaki Tartışmalar

XVI. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan ve XVII. yüzyılda arkası alınamayan bir hâle gelen medrese ve tekke çekişmesinde medrese tarafını Kadızâde Mehmed Efendi (ö.1635)³⁴ temsil etmiş, tekke tarafını da Sivâsî ailesinin çektiği isimler başta olmak üzere çeşitli sûfiler temsil etmişlerdir. Bu anlamda Şems-i Sivâsî, İsmail b. Sinan es-Sivâsî, Abdülmecîd Sivâsî, Abdülehad Nûrî-i es-Sivâsî ve Muhammed Nazmî Efendi'yi tekke tarafının Sivasî ailesine mensup temsilcileri arasında zikredebiliriz.³⁵

XVII. yüzyılda hararetlenen bu tartışmaların bazı sinyalleri XVI. yüzyılda görülmeye başlamıştır. İşte İsmail Sivâsî'nin XVI. yüzyılın sonlarında kaleme aldığı fetvası da bu işaretlerden birisidir. İsmail Sivâsî'nin torunlarından ve XVII. yüzyılın önde gelen sûfilerinden birisi olan Abdülehad Nûrî-i es-Sivâsî de dedesinden

³² Recep Sivâsî, *Necmü'l-Hüdâ*, s.74.

³³ Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, Haz. Mehmet Akkuş- Ali Yılmaz, KİTABEVİ, İstanbul 2006, c.III, s.485.

³⁴ Kadızâde Mehmet, 1582'de doğmuştur, Balıkesirlidir. İlk tahsilini Birgivi Mehmet Efendi'nin talebelerinden Balıkesir'de almıştır. Daha sonra İstanbul'a gelerek tahsilini tamamlamıştır. İstanbul'da Dursunzade Abdullah Efendi'nin yardımcılığı yapmış tasavvuf yoluna merak sarmışsa da bu yola eleştirel bir gözle bakmasından dolayı tasavvufu terk edip kürsülerde vaazlar vermeye başlamıştır. Aksaray Murat Paşa, İstanbul Sultan Selim, Süleymaniye, Bâyezid ve Ayasofya Camilerinde vaazlar yapmıştır. Padişah ile çıktığı Revan seferi dönüşünde hastalanmış ve 1635 yılında vefat etmiştir. Bkz; Gündoğdu, *Bir Türk Mutasavvıfı*, s.85-86; Baz, *Nûrî-i Sivâsî*, s.53-56.

³⁵ Bu mücadele hakkında detaylı bilgi için bkz; Necdet Sakaoğlu, Kadızâdeliler-Sivâsîler, *DBİA*, c.IV, s.367-369; Cengiz Gündoğdu, XVII. Yüzyılda Tekke-Medrese Münasebetleri Açısından Sivâsîler-Kadızâdeliler Mücadelesi, *İLAM*, c.III, Sayı: 1, s.37-42.

yıllar sonra aynı konuda bir risâle telif etmiş ve bu fikrin savunucuları arasındaki yerini almıştır.³⁶

Sözlükte dans, sema, deveran anlamlarına gelen raks, bir terim olarak "toplucu zikir yapılır ve ilâhiler okunurken bir halka oluşturan dervişlerin oturarak veya ayakta yaptıkları ritmik hareketler" şeklinde tanımlanmıştır.³⁷ Deveran ise Arapça kökenli bir kelimedir ve dönmek anlamına gelmektedir. Cehri zikir ayinlerinde zikir, dönüşle yapılır ki buna deveran denmektedir.³⁸ Sûfiler ile ulema arasında bu yüzyılda tartışılan yirmi bir konudan³⁹ birisi olan sûfilerin zikir esnasında deveran ve raks yapmaları da enine boyuna incelenmiştir. Esas konumuz bu tartışmaların mahiyeti olmadığı için burada bu kadarı ile yetinip esas konumuz olan İsmail Sivasî'nin raks ve deveran hakkında verdiği fetvaya dönmek ve bu fetva hakkında bilgi sunmak istiyoruz.

C. İsmail Sivasî'nin Fetvasının İçeriği ve Özellikleri

İsmail b. Sinan es-Sivasî'nin raks ve deveran konusunda verdiği bu fetvası Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan Bölümü, 294 numaraya kayıtlıdır. 106–108 varakları arasında bulunan eser Türkçedir ve nesih hattı ile kaleme alınmıştır. Kütüphane kayıtlarında ismi "Deveran-ı Sofiyyenin ve Zikrin Caiz Olup Olmadığı Hakkında" şeklinde geçmektedir.

İsmail Sivasî, bu fetvayı, kimliğini tespit edemediğimiz Kayserili Şeyh İbrahim Efendi (ö.?) isimli birisinin sorusu üzerine kaleme almıştır. Fetvaya bir dua ile başlayan İsmail Sivasî, "Âcizane bu

³⁶ Abdülehad Nürî Efendi, "*Risâletün fi-Deverâni's-Sûfiyye*" başlıklı telif bir eserle "*Terceme-i Risâle-i Deverâni's-Sûfiyye*" başlıklı Ümmî Sinan Efendi'nin konu ile ilgili eserini tercüme ettiği bir eser daha kaleme almıştır. *Risâletün fi Deverâni's-Sûfiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmûd Efendi Bölümü, Nr. 3044/2; *Terceme-i Risâle-i Deverâni's-Sûfiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Mahmûd Efendi Bölümü, Nr.3122/2. bkz; Baz, Nürî-i Sivasî, s.292–295.

³⁷ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalıcı Yayınları, İstanbul 2001, s.287; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul 2005, s.512.

³⁸ Uludağ, *TTS*, s.105; Cebecioğlu, *TTDS*, s.165.

³⁹ Riyazet ilimlerini öğrenmek meşru mudur, Hızır'ın durumu, ezan, naat ve Mevlüt gibi şeyleri makamla okumanın caiz olup olmadığı, Hz. Peygamber'e salavat ve sahabeye Radiyallahu anh demenin hükmü, Hz. Peygamber'in anne-babasının imanî durumları, Firavun'un imanla ölüp ölmediği, İbn Arabî kafir midir, değil midir, Yezit'e lanet okunabilir mi, cemaatle kandil gecelerinin ihya edilip edilemeyeceği, büyüklere ayağa kalkmak, el öpmek gibi tazim yapılabilir mi, yapılmamalı mı, iyiliği emir kötülükten alıkoymanın her konuda herkese farz olup olmadığı, rüşvetle iş görülüp gördürülemeyeceği, deveran ve semanın caiz olup olmadığı, sigara ve kahve gibi şeylerin içilmesinin haram olup olmadığı, kabir ve türbe ziyaretleri, eşyani tespiti, namazlardan sonra müsafaha yapmanın durumu gibi konular bu dönemde çok yönlü bir şekilde tartışılmıştır. Bkz; Gündoğdu, *Bir Türk Mutasavvıfı*, s.89–122; Baz, *Nürî-i Sivasî*, s.57–66.

fakirden istenen fetvadır” gibi alçakgönüllü ifadelerle devam etmiş ve bu alçakgönüllü tavrını fetva metninin sonuna kadar korumuştur.

Metin içerisinde kullandığı ayetlerin hangi surede geçtiğini belirten Sivâsî, kullandığı hadislerin de kaynaklarını zikretmiştir. Fetva metninde İsmail Sivâsî, sema ve deveranı savunan veya reddeden her iki tarafa da peşin hükümlü olmamalarını tavsiye etmiş, araştırma ve tetkiklerden sonra ulaşılabilecek doğru neticeye herkesin saygı göstermesini bir yöntem olarak tavsiye etmiştir. Hatta peşinen sema ve deveranı kabul veya reddetmenin bir cahillik alameti olduğundan bahsetmiştir. Sivâsî, öteden beri sûfiler ve zahir ulema arasında tartışma konusu olan sema ve deveranın peşin hükümler nedeniyle üzerinde çok söz söylenen bir konu olduğuna değinmiştir.

İsmail Sivâsî, bu fetvasını, kendi dönemine gelinceye kadar, sema ve deveran hakkında verilen fetvaların birçoğunu tetkik ederek şekillendirmiştir. Zaman zaman bu fetvaların gerekçelerine değinmiş, zaman zaman da usule aykırı gördüklerini eleştirmiştir. Örneğin, Pezdeviyye,⁴⁰ Bezzaziyye,⁴¹ *Câmiu'l-Fetevâ*⁴² ve Müfti Ali Çelebî'nin Fetavâ-yı Şerife⁴³ isimli eserlerini tetkik etmiş; Pezdeviyye ve Bezzaziyye'nin konu hakkındaki fetvalarını yorumlamasına rağmen *Câmiu'l-Fetevâ* ehlinin verdiği fetvayı usule aykırı olması yönü ile eleştirmiştir. Sivâsî, sadece kendinden önceki fıkıh

⁴⁰ Fahrü'l-İslam Pezdevî, meşhur Hanefî fakihlerindedir. “el-Mebcut” isimli on bir ciltlik eseri ve fıkıh usûlü ile ilgili bir kitabı vardır. H.482'de Semerkant'ta vefat etmiştir. İsmail Sivâsî'nin bahsettiği Pezdevî, Fahrü'l-İslam'ın kardeşi Ebû Yûsr Muhammed Pezdevî de olabilir. Bu zat da fakihlerindedir ve H.493'de vefat etmiştir. Bkz; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1967, c.1, s.362.

⁴¹ Bu eser, H.827 yılında vefat eden Muhammed b. Şihab b. Yusuf el-Kerderî'ye aittir. Memleketine nispeten eser, Bezzaziyye olarak tanınmıştır. el-Meydanî, *El-Lübab fî şerhi'l-kitab*, c.1, s.16; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, c.1, s.343.

⁴² Bu eserin kime ait olduğunu net olarak tespit edemedik. Ancak “*Câmiu'l-Fetava*” şeklinde en fazla şöhret bulan eser, Şeyh Kırk Emre el-Humeydi'ye (ö.1475) ait olan eserdir. Bkz; Muammer Erbaş, *Bir Osmanlı Müfessiri: Abdülmecid b. Eş-Şeyh Nasûh b. İsrail ve Eserleri*, *DEÜİFD*, Sayı:24, İzmir 2006, s.183.

⁴³ Burada kastedilen kişi Ahlâk-ı Alâî isimli meşhur eserin müellifi, Kinalizâde Ali Efendi (ö.1572)'dir. Kinalizâde, 1510-11'de Isparta'da doğmuş, Hüsamiye, Hamza Bey, Ahmet Paşa, Rüstem Paşa, Haseki, Ayakkurşunlu ve Süleymaniye Çifte Medresedeki Üçüncü Medreselerin müdürlüklerini yürütmüş birisidir. Şam, Mısır, Bursa, Edirne ve İstanbul kadılıkları da yapan Ali Efendi, birçok eser vermiş velüt müelliftir. İsmail Sivâsî'nin “Fetavâ-yı Şerife” ismiyle zikrettiği eseri ise “Risâle fî beyâni deverâni's-süfiyye ve raksihim” isimli eseri olmalıdır. Kinalizâde, sûfilerin raks ve devranları konusunda bunlardan başka “Risâle fî hakkı'd-deverân ve'z-zikri'l-cehri” ve “Risâle fî hüsnî'd-deverân” isimli iki risale daha kaleme almıştır. bkz; Ayşe Sıdika Oktay, *Kinalizâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, İz Yayıncılık, İstanbul 2005, s.37-63.

kitaplarını incelemekle kalmamış, sûfiler cephesinden bu konuda görüş beyan eden çeşitli isimlerin değerlendirmelerini de fetvasına almıştır. Abdurrahmân el-Câmî (ö.1492)⁴⁴ ve Şeyh Cemâlüddîn el-Karamanî (ö.933/1526–1527),⁴⁵ İsmail Sivasî'nin görüşlerini fetvasında naklettiği isimlerdendir.

İsmail Sivasî, fetvasında çeşitli deyimleri de kullanmıştır. الحق الحق يتبع ve حذف النعل بالنعل terkipleri fetva metninde Sivasî'nin kullandığı ifadelerdendir.

⁴⁴ Nuruddin Abdurrahman b. Nizamiddin Ahmed b. Muhammed el-Cami. 23 Şaban 817' de Horasan'ın Cam şehrinin Harcird kasabasında doğdu. Daha çok Molla Cami unvanıyla tanınır oldu. Birinci divanının mukaddimesinde Câm şehrine nisbetle ve Ahmed-i Namekiyi Cami'nin (ö. 536/ 1141) hatırasına saygısının bir ifadesi olarak Câmî mahlasını aldığını söyler. Câmî ilk tahsiline babasının yanında başladı. Babası Herat'a gidip Nizamiye Medresesi'ne müderris olunca (823/ 1420) öğrenimini orada sürdürdü. Devrinin meşhur âlimlerinden Mevlana Cüneyd-i Usûlî'den Arap dili ve edebiyatının temel eserlerini okudu. Ardından Seyyid Şerif el-Cürcanî'nin öğrencisi Ali es-Semerkindî ile Teftazani'nin öğrencisi Şehabeddin Muhammed el-Cacermî gibi ünlü bilginlerin derslerine devam etti. Daha sonra Uluğ Bey zamanında büyük bir ilim merkezi haline gelen Semerkant'a giderek orada dokuz yıl kaldı. Uluğ Bey Medresesi'nde Bursalı Kadızade-i Rûmî'den (ö. 841/1437) riyaziyyat dersleri aldı. Bu arada Mevlana Fethullah-ı Tebrizî'nin derslerinden de faydalandı. Keskin zekâsı, yeteneği, ilmi meseleleri anlatma gücü ve görüşünü çok açık olarak ortaya koyabilme kabiliyeti sayesinde herkesin hayranlığını kazandı. Kâşifi, *Reşahat*'ta Câmî'nin tahsiliyle ilgili hayret verici hatıralar nakleder. Ünlü astronomi ve matematik âlimi Ali Kuşçu Herat'a gittiğinde Câmî'ye astronomiyle ilgili zor sorular sormuş, cevabını hemen alınca hayranlığını gizleyememiş, onunla riyazi meseleler üzerinde çalışmalar yapmış ve kendisini takdir etmişti. Genç yaşta döneminin bütün ilimlerine vakıf olmasına rağmen bu ilimler Câmî'yi tatmin etmedi. Semerkant dönüşünde Nakşibendî şeyhlerinden Sa'deddin-i Kaşgari'ye intisap etti. Onun vefatından sonra (860/ 1456) halefi Hâce Ubeydullah Ahrar'a bağlandı. Ubeydullah ile birkaç defa görüştü. Ayrıca mektuplaşmak suretiyle kendisiyle devamlı temasta bulundu. Manzum ve mensur eserlerinin çeşitli yerlerinde onu her fırsatta öven Câmî ölümünde de (895/1490) uzunca bir mersiye kaleme aldı. Ubeydullah Ahrar'ın Câmî üzerindeki tesirinin diğer Nakşî şeyhlerinden daha fazla olduğunda şüphe yoktur. Eserleri: *Divanları*; *Heft Evreng*; *Hadisi Erbain*. *Risale-i Terceme-i Kelimat-ı Kudsiyye*; *Risale-i Sagir der Mu'amma*; *Nefehatü'l-üns*; *Nakdû'n-nusus ii' şerhi Nakşî'l-Fusûs*; *Şerhu Fusûsü'l-hikem*; *Eşî'atül-Lema'ât*; *Leva'ih*; *Risale-i Tehliliyye*; *Sühanan-ı Hâce Parsa*; *Risale fi'l-vücut*; *Serrişte-i Tarik-i Hâcegan*; *Tefsî'rü'l- Kur'an*; *Risale-i Şerh-i Hadis*; *Risale der Menasikül-hac*; *Şevahidü'n-nübüvve*; *Baharistan*; *el-Feva'idü'z-zîya'iyye*; *Risale der İlm-i Kafiye*; *Tecnisü'lluğat*; *Risale-i Musiki*; *Kitab-ı Şart*; *Risale-i Münşe'at*; *Risale-i Kübra der Muamma*; *Risale-i Mutavassıt der Muamma*; *Risale der Beyan-ı Kavaid-i Muamma*; *ed - Dürretü 'l- fahire*; *Şerh-i Mimiyye-i Hamriyye-i Fariziyye*; *Şerh-i Kaside-i Ta'iyye-i Fariziyye*; *Risale der Şerh-i Rubaiyyat*; *Risale-i Şerh-i Beyti Hüsrev*; *Risale-i Şerh-i Beyteyn-i Mesnevi-i Mevlevi*; *Risâle fi'l-'arûz*; *Risâle-i Fihrist*. Bkz; Ömer Okumuş, Câmî, Abdurrahman, TDVİA, C: VII, s. 97–98.

⁴⁵ Tasavvufa dair Kirk Hadis Şerhi, Risâle fi etvârî's-sulûk, deverân-ı sūfiyye ile alakalı bir eser ve vahdet-i vücûd risâlesi olmak üzere dört eseri tespit edilen Cemalüddin Karamanî, 1526-27'de vefat etmiştir. Bkz; Öngören, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s.35.

İsmail Sivasî, fetvasını şekillendirirken zaman zaman kıyasa başvurmuş bazen de “şeru men kablena” denilen bizden öncekilerin âdetleri ile hareket etme şeklinde tanımlanan ilke ile hareket etmiştir.⁴⁶ Zikir, sema ve deveran konusunda şöyle bir kıyaslama yapmaktadır: “Kelime-i tevhîdi bir defa söyleyen kimse bu kelime-i tevhîd nedeni ile müslüman olarak kabul edilir ve ona göre muamele edilir. Öyleyse, bütün amaç ve gayeleri Allah’ın rızasını kazanmak olan sûfîler, yaptıkları sema, deveran ve zikirleri sebebiyle nasıl küfürle itham edilebilirler?” Burada açıkça görülmektedir ki, Sivasî, sûfîler ve diğer insanlar arasında bir kıyaslama yapmakta ve yaptığı kıyaslamasının neticesine göre sûfîlerin, sema, deveran ve zikir faaliyetlerinde haklı oldukları sonucuna ulaşmaktadır. “Şeru men kablena” ilkesini ise şu ifadelerinde kullandığını gözlemlemekteyiz: “De’b-i selef-i sâlihîn üzre kelime-i tevhîde iştigâl ile sine-i pür sekîne-i zâkirden nâr-ı şevk iştigâl edüp lehv-i lâhîden müberrâ aşk-ı ilâhî nûrunun enâresi ile efgân-ı günâh-ı bi-ihyâr zâr u giryân olup istinzâl-i bereket-i rahmet-i rabbi’l-cûd eden ehl-i tevhîd tâifân-ı arş-ı mecîd ve dâirân-ı beyt-i melek-i hamîd gibi feverân-ı nâr u meşale nâr-ı vahîd vecdiyle bi-ihyâr deverân etse ler ma’zurlar.”

Ayetleri kullanırken dikkatimiz çeken bir konu daha var ki, burada onu da paylaşmak istiyoruz. Bilindiği gibi, o dönemlerde Kur’ân-ı Kerim, ayetlere ayrılmış bir durumda değildi. Bu nedenle olsa gerek İsmail Sivasî, bugün elimizde bulunduğu şekli ile bir ayet olan Nisa Suresi’nin 4/94. ayetinden iki ayrı ayet olarak bahsetmiştir.

Raks ve devran konusunda, “isteyerek ve gösteriş amaçlı yapıldığı takdirde haram ama gösteriş niyeti olmadan ve kendiliğinden gelen bir şekilde yapılan sema ve deveranın ise helal olduğu” yönünde bir görüşe sahip olan İsmail Sivasî, bu konuda zahir ulemanın ve sûfîlerin fikir birliği içerisinde olduğunu fetvasında nakletmiştir. Bu konuda, aşırı görüşlere sahip olanları ise hevalarına ve şehvetlerine esir kimseler olarak değerlendirmiştir.

İsmail Sivasî’nin fetvasında verdiği örnekler de son derece dikkat çekicidir. Örneğin Hz. Musa ve Hızır kıssasından bahseden Sivasî, bu örnek ile sûfîlerin, ilk bakışta dinin zahirine ters gibi görünen bazı davranışlarının dinin tam da özüne uygun hareketler olabileceğini bunun için peşin hükümlü olmadan araştırma yapıp tetkik ettikten sonra bu konularda görüş belirtilmesi gerektiğini anlatmaya çalışmıştır.

⁴⁶ Bu kavramlar hakkında bkz; Abdülkerim Zeydân, *el-Medhal li-Dirâseti’ş-Şerîati’l-İslâmiyye*, Müessesetü’r-Resâil, Beyrut 1982; Hayreddin Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, İz yayıncılık, İstanbul, 1999.

Sema ve deveranın haram olması için kişilerin gösteriş ve isteyerek bu fiilleri yapmalarının gerekli olduğunu söyleyen İsmail Sivasî, hiç kimsenin niyetinin sorgulanamayacağını belirttiği fetvasında, sûfilere gösteriş yapmak ve kendi istekleri ile sema ve deverana katılmakla itham edenlere böylece cevap vermiştir.

Fetvanın sonunda, Sivasî, sözlerini yine dua ile bitirmiştir. Dudasında İsmail Sivasî, Sivas'ta yürüttüğü müftülük görevine değinmiş ve fetvanın başındaki alçakgönüllü kişiliğini yansıtan başka ifadelerle çalışmasını tamamlamıştır.

Bu fetva, ilmî kıstaslara uygun bir şekilde hareket etmenin önemini gösteren bir çalışmadır. Peşin hükümlü olmadan, ilmî verilerin bizleri götürdüğü sonucu kabullenebilmek gerektiğini ifade eden bir fetvadır.

İsmail Sivasî'nin, kendinden önce bu konuda söz söyleyenleri değerlendirmesi, kıyas ve "şeru men kablena" gibi fıkıh usulünün ilkelerini kullanması, bunları yaparken teslimiyetçi olmaktan ziyade Kur'ân ve sünnetin ölçülerini iyi anlayıp ona göre hareket etme endişesinden onun ilmî yetkinliğine ve gerçeği ortaya çıkarma noktasındaki samimi çabalarına şahit oluruz.

D. İsmâil Sivâsî'nin Sûfilerin Raks ve Deverân Yapmalarının Câiz Olduğuna Dâir Verdiği Fetvânın Metni

Kayseriyyeli Şeyh İbrâhîm Efendi, Sivas'a geldikte tâife-i sûfiyenin halka-i tevhîd-i şerîfde ettikleri raks u deverânın hall u hürmetine müteallik bu fakirden istiftâ ettiklerinde âcizâne verilen fetvâdır:

اللهم يا ولي العصمة والتوفيق يسر لنا الجواب بالتحقيق والتدقيق⁴⁷

Bu mes'ele bâbında cevâb bu vechiledir ki tâife-i sûfiyyeden bir alay zâhir-i şer'î şerîfle müteşerri' olur sâbiku bi'l-hayrât değiller ise de iktisâd sıfatı ile muttasıf olanlar li-talebi rızâillâh bir meema'da halka kurup⁴⁸ واذكروا الله ذكرا كثيرا⁴⁹ emr-i vâcibü'l-icâbeye imtisâlen hulûsla ümmü'l-esmâ olan kelime-i tayyibe⁴⁹ لا اله الا الله 'a meşgul olarak sine-i bi-kise-i zâkirden nâr-ı şevk iştîâl etmek ile ve hem kuûd-ı zikr ederler iken kâimîn olup bir zaman dahî ve hem kıyâmâ zikr ederler iken cezebât-ı aşk-ı ilâhî galebâtından kendilerin zabt mâlik olmayıp bi'l-iztirâr lâ bi't-tav' ve'l-ihityâr kimi âh ve

⁴⁷ "Günahsız ve doğruların dostu olan rabbim! Gerçek ve doğruluk üzere cevap verebilmemiz noktasında bize işlerimizi kolaylaştır.".

⁴⁸ Ahzab 33/41.

⁴⁹ Muhammed 47/19.

kimi vah ve kimi devrân u raks eyleseler şer'an bu ma'küle zikr halâl midir, beyân olunup indellahi'ş-şekûr mesâb u me'cûr oluna.

El-cevâb: Allâh-u a'lem halâldir. De'b-i selef-i sâlihîn üzre kelime-i tevhîde iştigâl ile sine-i pür sekine-i zâkirden nâr-ı şevk iş-ti'âl edüp lehv-i lâhîden müberrâ aşk-ı ilâhî nûrunun enâresi ile efgân-ı güneş-i bi-ihtiyâr zâr u giryân olup istinzâl-i bereket-i rahmet-i rabbi'l-cûd eden ehl-i tevhîd tâifân-ı arş-ı mecîd ve dâirân-ı beyt-i melek-i hamîd gibi feverân-ı nâr u meşale nâr-ı vahîd vec-diyle bi-ihtiyâr deverân etseler ma'zurlar. Belki nazar-ı kabûl-i hal-ka manzurlardır, şer'le merdûd değıllerdir. Lâkin, الحق احق ان يتبع, mazmûnu üzre bu sūfiyyûnun deverân u raksı bir eski kavgadır. Feyâ kıssatu fî şerhihâ tûl-ı tetkik olursa ulemâ-i zâhir ile ulemâ-i bâtın beynlerinde bunun nizâ' lafzıdır. Zira deverân u raksa re'sen haram demek de cehldir. Ve re'sen helâldir demek de cehldir. Tahkik u tedkik budur ki deverân ve raksları ihtiyâr u riyâ ile ise harâmdır ve illâ helâldir. Ve esâtîn-i ulemâımız kütüb-i fetavâda haramdır dedikleri bi'l-ihtiyâr olandır. Ve meşâyih-i izâmın helâldir dedikleri bilâ-ihtiyâr olandır. Inde't-tahkik esâtîn-ı ulemâ bilâ-ihtiyâr olan raks ve deverânın halline kâillerdir. Kezâlik kümmel-i meşâyih dahî ihtiyâr u riyâ ile olanın hürmetine kâillerdir. Nihâyet ulemâ-yı a'lâm kütüb-i fetâvâdan fetâvâ-yı muğallizânı ki elsine-i münkirin u muteassibinden dâiredir. Avâm-ı nâsdan halka-ı tevhîd beyânına bazı hevâperestân u şehvetbâzar ile ettikleri efâl-i şeniâ ve evdâ-ı kabihelerine ilm-i şerifleri müteallik olmanın anın gibi fırka-i hâsire-i rağmen ve redan tağlîzan sûret-i itlâkda "zikr-i şerîfde deverân haramdır", deyu buyurmuşlardır. Ve illâ fehâşâ sümme hâşâ ulemâ-i dîn ve fukâha-i yakînden ki her biri hüdât-ı dîn-i metîn ve bedrika-i ehl-i yakîn olup enbiyâ-i benî isrâile bedil ve adîl olmuşlar iken feseka-i ümmetten hâşâ zinât ve Lûtîlere ve tugât u Nebtîlere mezheb-i sünnet ve'l-cemaatte isnâd ve itlâk revâ görülmeyen küfür ve zendeka ve ilhâdı hulûsla ümmü'l-esmâ olan kelime-i tayyibe-i لا اله الا الله , münferiden ev mutehallikan kâimen ev kâiden ev mâşiyen meşgûl olan gürûh-ı fukarâya isnâd ve itlâk eyleyüp kendilerin rehzen-i kâfile-i zümre-i zâkirin olmaya revâ ve sezâ göreler. Bu tahkikten ma'lûm oldu ki Bezzâziyye, Pezdeviyye ve câmiu'l-fetavâ ashâbının fetavâlarında دوران صوفي حرام في مجلس الذكر وفعل شنيع يلزم علي الحكام منهم deyu sûret-i itlâkda buyurduklarından murâd-ı şerifleri fırka-i hâsira-i mesfûre-i zecrdir, yohsa hakikat ittilâ değıldir. Yine murâdları riyâ ile istifâ-yı murâd için olandır. Lâkin câmiu'l-fetavâ ashâbının مستحل الدوران كافر deyu buyurduğu usûle muhâlifdir. لا يحفي علي اهل مكر murâd-ı şerifleri tağlîz ola öyle olsa Müftî Ali Çelebi merhûm "Fetavâ-yı Şerîfe"sinde re'sen Bezzâziyye ve câmiu'l-fetavâ ve Pezdeviyye sâhiplerinin, "kelâmları garaz u

câmiu'l-fetavâ ve Pezdeviyye sāhiplerinin, "kelâmları garaz u cesed u cehl-iu mahedir", dediği hatâdır. Kelâmlarının itlâkına nâzır olup murâd-ı şeriflerin fehm etmemekten nâşîdir. Ve müselle-i evâil-i evâhir olan mevlânâ ve min külli'l-vücûh evvelinâ Abdurrahmân el-Câmî (kaddesallâhu sırrahû) es-Sâmî, bazı müellifâtında tahkîk edip buyurmuşlardır ki, "Deverân eden fakirin hâli üçten hâli değil-dir. Evveli ve cümleden etemm u ekmeli budur ki kelime-i tayyibenin envârına letâfette gelmeyendir. Miyzâb-ı inâyetten zo-ruyla munassıb olmakla çerh-ı kalbine harekât-ı kasîret lâzım gelmegin galebe-i hâlî rehâ-yı cismi bî-ihyâr zarûret hareket ede,

فعلي هذا يكون معذور بالاتفاق كما لا يلام الرحي علي حركتها العسرية السريعة مع ثقلها وعظم جسمها

فهو معذورا ايضا

İkincisi, budur ki mütevâcid muhikk u hulûsla müteşebbih bi'l-vâcid ola.

Üçüncü hali budur ki, riya ve süm'a kastede. Bu bi'l-ittifâk ha-ramdır. İntehâ."

Lâkin âna, dahl u men'in cevâzı zâkirin niyet-i kalbine vâkif ve beyhûde kasdına ârif olmaya mevkûftur. Kelime-i tevhîdle bir mü-minin zâhir hâli imânına şehâdet eder iken ânı ikfâra nice cür'et olunur. Nitekim, sâhibü'l-Keşşâf,

يا ايهاالدين امنوا اذا ضربتم في سبيل الله فتبينوا ولا تقولوا لمن القي اليكم السلام لست مؤمنا⁵⁰

âyeteyni kerîmeynin sebab-i nüzûlünde Üsâme kıssasını bast edip seyyidünâ ve seyyidü'l-küllî hazreti hâdiyü's-sübül habib-i ekrem Muhammed Mustafa aleyhi's-salâtü ve's-selâmın Üsâme'ye, هل اشفقت قلبه Dedikten sonra;

"ابعد قول لا اله الا الله , ابعء قول لا اله الا الله , ابعء قول لا اله الا الله " deyu tevbîh ettiğini rivâyet ve fahru kurûmu'r-Rûm câmi-u eşâtî'l-ulûm kemâl-i merhûm fahru'l-meşâyihî'l-ızâm vâkif-ı sırrı yuhyî'l-ızâm eş-Şeyh Cemâlüddîn el-Karamanî hazretleri (اوصله الله الي الاماني) husûs-i mezbûr istiftâ ettikte el-cevâb;

الله اعلم ما في التواجد ان حقت من حرج ولا التماثيل ان اخلصت من باس فعمت تسعي علي رجلك

حق لمن دعاه مولاه ان يسعي علي الراس

deyû buyurduktan sonra; ومن كان حال هذا فهو لا يحتاج المفتي ولا القاضي deyû buyurmuşlar ve tâife-i süfiyyenin bazı ahvalleri zâhir-i şer-i şerife zâhiren muhâlif olup inde't-tahkîk yine muhâlif olmayıp kemâl-i

⁵⁰ Nisa 4/94.

*İsmail es-Sivâsî ve Sûfîlerin Deveranı Hak.Verdiği Bir Fetvası *339*

muvâfakat ile حذف النعل بالنعل muvâfık olduğu acmîd-i kissa Hızır ve Mûsâ aleyhime's-salâh bilâ be'sen bu müddeânın sıdkına şahid ulûl u güvâh bi-mümâsildir.

ان كنت منصفًا كففاك هذا والا فلا يغدك التطويل ولو تليت عليك التوبة التورية والانجيل نعوذ بالله من
شورر انفسنا ومن سيئات اعمالنا

كتب الفقير خادم اهل الشريعة وعبد اهل الطريقة واحقر واحقر ذرات اقدام اهل الحقيقة اسماعيل بن سنان
مامورا باقامة خدمة الافتاء بسواس حين اهلها عن شر الجن والناس

تمت الرسالة

Sonuç

İsmail Sivasî, on altıncı yüzyılın en etkin sûfî ailesi Sivasî ailesine üye ve Şemsi Sivasî'nin küçük kardeşidir. Şemsi Sivasî ile birlikte Sivas'a hicret edip, onunla beraber hac görevini ifa eden İsmail Sivasî, vefatına kadar Sivas Müftülüğü görevini idame ettirmiştir. Çalışmada İsmail Sivasî'nin, hayatı, eserleri ve aile fertleri hakkında bilgi sunulmuştur.

On altıncı yüzyılda ısınmaya başlayan tekke-medrese çekişmesinde tekke tarafını temsil edenlerden birisi olan İsmail Sivasî, tartışılan konulardan bir tanesi olan "deveran ve raks" konusunda kendisine sorulan bir soru üzerine Sivas Müftüsü olarak bir fetva vermiştir. Bu fetvada, İsmail Sivasî, deveran ve semanın caiz olduğu yönünde görüş belirtmiş, bu konuda kendinden önce fetva veren fıkıh âlimlerinin ve sûfîlerin görüşlerini bir değerlendirmeye tabi tutmuştur. Kur'ân ve sünnet merkezli hareket etmeyi ilke olarak benimseyen İsmail Sivasî, kıyas, şeru men kablen gibi fıkıh usulü ilkelerini de fetvasında kullanmıştır.

İsmail Sivasî'nin bu fetvası, tekke ve medrese tartışmalarının hemen başında tekke tarafının bakışını gösteren önemli bir fetvadır. Bu fetvanın içeriği ve fetvayı meydana getirirken kullanılan usuller özelde İsmail Sivasî'nin genelde sûfîlerin konuya bakışlarını gösteren numunelerdir. İsmail Sivasî, bu fetvası ile hem kendinden öncekilerin bu konudaki görüşlerini derli toplu bir hale getirmiş hem de kendinden sonra bu konuda fetva veren birçok ismi etkilemiştir. Torunlarından Abdülehad Nûrî-i es-Sivasî(ö.1650), onun bu fetvasından en çok etkilenen isimlerden bir tanesidir. Abdülehad Nûrî Efendi'nin sûfîlerin raks/deverânları hakkında risâlesi⁵¹ incelendiğinde eserini belli bölümlere ayırmadan kaleme alması ve kendisinden önce bu konuda fetva veren birçok ismin bu konudaki

⁵¹ Bu risâlenin şu nüshasına bakılabilir: Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmet Efendi Bl., nr.3044/2.

görüşlerine başvurmuş olması İsmail Sivasî'nin onun üzerindeki etkisini gösteren işaretlerdendir.⁵²

Fetvada kullanılan usul kadar fetvanın dili de son derece dikkat çekicidir. Saf bir Türkçe ile kaleme alınan fetvada, konunun taraflarına peşin hükümlü olmanın cahillik alameti olduğu, araştırma ve tetkik sürecinden sonra bir şeyi kabul etme veya reddetme yoluna gidilmesi yönündeki telkinleri günümüz araştırmacılarına da yön verecek mahiyettedir.

İsmail Efendi'nin fetvasında dikkat çeken özelliklerden bir tanesi de hem fikhî hem de tasavvufî kaynaklara dayanarak fetvasını şekillendirmesidir. Bu metodu takip etmesinde sûfî meşrep birisi olmasının etkisi şüphesi çok fazladır.

İsmail Efendi'nin bu fetvası, yapısı itibariyle Zenbilli Ali Efendi'nin "Risâle fî Hakkı Deverânî's-Sûfiyye"⁵³ isimli risâlesine benzemektedir. İki metinde de başvurulan kaynaklar genellikle aynı kaynaklardır. Bezzaziyye, Câmiu'l-Fetavâ ve Pezdeviyye gibi kaynakları iki müellif de incelemiş ve buralarda verilen hükümlere karşı tezler üretme yoluna gitmişlerdir.⁵⁴

Sonuç olarak ifade etmemiz gerekirse İsmail Sivasî'nin bu fetvası türleri arasında dilinin sadeliği, kaynaklara olan hâkimiyeti, delilleri kullanmadaki metotları ve tarafsızlık ilkesi çerçevesinde ilmî kriterlerin ilim adamını götüreceği sonuca razı olmasının vurgulanması yönleri ile temayüz etmiş bir eserdir. İsmail Sivasî'nin bu fetvası sûfî kişi ve kimliğinin yanı sıra fikhî konulardaki yetkinliğini de bize gösteren bir çalışmasıdır. Arap dili ve edebiyatı, fıkıh, kelam, tefsir, hadis ve tasavvuf gibi birçok İslamî disiplinde söz sahibi olan İsmail Efendi'nin bu yönleri de araştırılmayı beklemektedir.

⁵² Abdülehad Nürî Efendi'nin bu risâlesi hakkında detaylı bilgi için bkz; Baz, Abdülehad Nürî-i Sivasî, s.292-295.

⁵³ Bu eserin birçok nüshası olmakla birlikte şu nüshasına bakılabilir: Süleymaniye Ktp., İzmirli, no: 799.

⁵⁴ Bu risale hakkında detaylı bilgi için bkz; Dilaver Gürer, *Sema ve Deveran Hakkında İki Risâle*, Marife, Konya 2003, Sayı:3, Yıl1, s.105-108.